

Sergiu SÎRBU,

lector universitar al Catedrei „Drept privat”
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI

Tatiana MILIȘ,

avocat

PRONUȚAREA UNEI HOTĂRĂRI JUDECĂTOREȘTI CONTRARE LEGII FAPTĂ GENERATOARE DE PREJUDICII

Rezumat

Necesitatea și actualitatea subiectului cercetat reiese tocmai din importanța hotărârii instanței de judecată care este relevantă atât din punctul de vedere al participanților la proces cât și al societății în general. Legislația Republicii Moldova nu conține o claritate în ceea ce privește urmărirea penală a judecătorilor corupți și procedura aplicabilă, lăsând în umbră o serie de întrebări privind rolul Președintelui Republicii Moldova, Procurorului General și Consiliului Superior al Magistraturii în această problemă. Toate aceste neconcordanțe oferă un spațiu larg de lacune pentru toți „actorii” justiției.

Cuvinte-cheie: sancțiune procedurală, nulitatea actelor de procedură, hotărâre judecătorească.

Summary

The necessity and the importance of this topic can be extracted from the judgment of the judicial court that is relevant for all the parties including the society. The law of Republic of Moldova doesn't have a clear answer in the field of prosecution of corrupt judges and the procedure applicable to these cases, that shadows the importance of the President of Republic of Moldova, General Prosecutor and the Supreme Council of Judges. All of this is creating blind spots and ambiguities in the eyes of the specified „actors” of justice.

Key-words: procedural sanction, nullity of procedural documents, judicial decision.

Introducere. În cadrul activității judiciare a instanței de judecată apar o multitudine de atribuții (activități) în ceea ce privește cercetare cauzei (în fapt și în drept), conducerea și efectuarea dezbaterilor judiciare precum și în soluționarea litigiului. Întreaga activitate judiciară se reduce la elaborarea și susținerea multitudinilor de acte de procedură efectuate de către instanța judecătorească și participanții la proces. Fiecare act de procedură își are rolul său concret și determinat în cauza supusă judecării, contribuind mai mult sau mai puțin la soluționarea litigiului dintre părți. Din acest considerent, este destul de dificil prezentarea și cercetarea actelor de procedură în atribuirea importanței fiecărui act. În pofida celor enunțate, nu încapă nici o îndoială că cel mai important act al instanței de judecată îl constituie hotărârea finală.

În practică se poate întâmpla ca din diferite motive o hotărâre judecătorească să cuprindă o serie de greșeli, de o mai mică sau nu importanță și de ordin diferit. De obicei, aceste greșeli pot fi remediate de către instanța de judecată prin două

modalități: prin corectarea greșelilor din hotărâre sau hotărâre suplimentară (art. 249; 250 din Codul de procedură civilă) [2] sau prin intermediul căilor de atac.

Totuși contrar bunelor practici și în pofida unor măsuri întreprinse pentru consolidarea și reformarea capacităților instanțelor judecătorești, în Republica Moldova sistemul judiciar nu se bucură de o încredere cuvenită, existând tot mai multe indicii ale unei justiții afectate de corupție.

Necesitatea și actualitatea subiectului cercetat reiese tocmai din importanța hotărârii instanței de judecată care este relevantă atât din punctul de vedere al participanților la proces dar și al societății la general. Legislația Republicii Moldova nu conține o claritate în ceea ce privește urmărirea penală a judecătorilor corupți și procedura aplicabilă, lăsând în umbră o serie de întrebări privind rolul Președintelui Republicii Moldova, Procurorului General și Consiliului Superior al Magistraturii în această problemă. Toate aceste neconcordanțe oferă un spațiu larg de lacune pentru toți „actorii” justiției.

Aspecte teoretice. Justiția este o valoare morală, un element al conștiinței sociale, prin intermediul căreia oamenii, clasele, grupurile sociale realizează un act apreciativ asupra raporturilor statornice într-o anumită societate, asupra instituțiilor respective, în lumina unei anumite concepții filosofice despre lume, despre idealul social de clasă și prin prisma a ceea ce consideră clasa, societatea respectivă a fi bine, drept și moral pentru om, pentru societate. În relație cu echitatea, justiția se dovedește a fi un principiu de coordonare dintre ființele respective. De altfel, latinescul „justiția” înseamnă dreptate, conturându-se cu timpul în două sensuri fundamentale ce ar trebui să fie confluente: ca expresie a unei aprecieri morale și ca activitate a instanțelor judecătorești. Sensul moral al justiției desemnează ideea de dreptate, ca apreciere a unei acțiuni umane în raport cu dezideratul social, spunându-se că acțiunea este dreaptă sau nedreaptă sau că este menită să realizeze dreptatea socială, fie că este împotriva acestei dreptăți [7, p. 672] .

Pronunțarea unei sentințe, decizii, încheieri sau hotărâri contrar legii este o faptă încriminată de către Codul penal al Republicii Moldova la articolul 307[1]. Astfel, varianta - tip este pronunțarea cu bună - știință de către judecător a unei hotărâri, sentințe, decizii sau încheieri contrare legii care se pedepsește cu amendă în sumă de la 650 la 1150 unități convenționale sau cu închisoare de până la 5 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani. Varianta agravantă spune că aceeași acțiune: a) legată de învinuirea de săvârșire a unei infracțiuni grave, deosebit de grave sau excepțional de grave; b) soldată cu urmări grave se pedepsește cu închisoare de la 3 la 7 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani.

Obiectul juridic al infracțiunii constă în relațiile sociale referitoare la înfăptuirea justiției în condiții bune și respectiv referitoare la dreptul la libertate, demnitate, onoare și alte drepturi fundamentale ale omului; în cazul condamnării unei persoane nevinovate și în cazul achitării nelegitime a unei persoane sunt lezate aceleași drepturi și interese ale victimei în proces. Latura obiectivă se realizează prin condamnarea cu bună - știință de către un judecător a unei persoane nevino-

vate sau prin achitarea unei persoane vădit vinovate de săvârșirea infracțiunii care se confirmă prin probe administrate în cauză. Pronunțarea cu bună - știință de către judecător a unei hotărâri, sentințe, decizii sau încheieri contrare legii poate avea loc în cauza contravențională, penală, civilă sau în contenciosul administrativ la examinarea în fond, apel, recurs sau ordine extraordinară de atac conform procedurilor judiciare. Hotărâre sau sentință se consideră actele juridice prin care se soluționează cauzele civile, de contencios administrativ, penale sau cauzele administrative în fond. Prin decizii se soluționează apelul, recursul sau recursul în anulare, înaintate împotriva hotărârilor, sentințelor date în prima instanță în ordine de apel sau recurs. Încheierile date de instanță (de judecător) la examinarea tuturor cauzelor judiciare în sensul acestui articol sunt doar actele judiciare prin care se încalcă esențial drepturile părților participante la proces (încheierea de arestare, liberarea de sub arest, prelungirea duratei de arestare, refuzul prelungirii duratei ținerii sub arest, suspendarea cauzei etc.); încălcarea respectivă trebuie să fie stabilită de către instanța ierarhic superioară. Infracțiunea se consideră consumată din momentul în care s-a comis una din acțiunile incriminate și s-a produs urmarea periculoasă. Latura subiectivă a infracțiunii se constituie din intenție directă sau indirectă. Subiect al infracțiunii este persoana abilitată cu competența de a înfăptui justiția.

Prin hotărâre judecătorească se subînțelege actul final de dispoziție a instanței de judecată și cel mai important act al justiției prin care instanța de judecată pune capăt litigiului dintre părți. În vederea acestui act se desfășoară întreaga activitate procesuală a părților, a altor participanți la proces precum și a instanței de judecată.

Noțiunea de hotărâre judecătorească este redată și de către Ioan Leș, care menționează că hotărârea judecătorească reprezintă actul final și de dispoziție al instanței prin care se soluționează, cu putere de lucru judecat, litigiul dintre părți. Întreaga activitate judiciară se realizează cu scopul de a se soluționa un conflict civil concret. Datorită acestui fapt hotărârea judecătorească este desemnată ca tocmai acel rezultat al activității judiciare și reprezintă fără îndoială cel mai important act al justiției.

Importanța hotărârii judecătorești se relevă atât din punctul de vedere al părților, cât și al societății la general. Pentru părți, hotărârea este destinată să pună capăt litigiului dintre ele și să protejeze drepturile civile concrete. Pentru societate hotărârea instanței de judecată, în general, reprezintă un mijloc eficient de restabilire a ordinii de drept și de eficientizare a normelor de drept. Hotărârea instanței de judecată are însă și un pronunțat caracter educativ, prevenind încălcarea dreptului de către acele persoane care au cazuri similare și ar fi tentate a nesocoti drepturile recunoscute de ordinea juridică [4].

Elementul specific al hotărârilor judecătorești este faptul că aceasta impune părților dar și altor participanți la proces (de obicei cei ce sunt vizați de această hotărâre judecătorească) o anumită conduită. Ea conține o declarație făcută de instanța de judecată, ca organ de constrângere, de a se îndeplini o anumită activitate sau de a se abține de la anumite activități. Dacă voluntar nu este executată această hotărâre judecătorească, atunci poate interveni executarea silită a acesteia.

În conformitate cu articolul 14 din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova [2], actele judecătorești de dispoziție la judecarea pricinilor civile în primă instanță se emit în formă de hotărâre, încheiere și ordonanță. Astfel, în formă de hotărâre se emite dispoziția primei instanțe prin care sa soluționat fondul pricinii. În formă de încheiere se emite dispoziția primei instanțe prin care nu se soluționează fondul pricinii. Ordonanța judecătorească se emite la examinarea în primă instanță a pricinilor specificate la articolul 345 [2]. Totodată, dispoziția judecătorească prin care se soluționează fondul apelului și recursului se emite în formă de decizie, iar la soluționarea problemelor prin care nu se rezolvă fondul apelului și recursului, dispoziția se emite în formă de încheiere.

În doctrină hotărârile judecătorești sunt clasificate după diferite criterii. La unele clasificări se referă în mod expres sau implicit chiar Codul de procedură civilă [2]. Interesul abordării acestei probleme este nu doar de natură didactică, dar și practică. Cele mai importante clasificări ar fi:

- hotărâre, încheiere, ordonanță, decizie – criteriul distinctiv este delimitarea după obiectul hotărârii;
- hotărâri judecătorești definitive și irevocabile – criteriul distinctiv al acestei clasificări este puterea legală și forța executorie a hotărârii;
- hotărâri judecătorești în constatare de drepturi, în realizare de drepturi și în constituire de drepturi – această clasificare este o consecință a cerințelor pe care le înaintează reclamantul din cererea de chemare în judecată;
- hotărâri propriu – zise și hotărâri suplimentare – hotărârea suplimentară vine să completeze o hotărâre propriu – zisă ca efect al omisiunii de către judecător a unor concretizări pe care nu le-a făcut în hotărârea propriu – zisă.

Cercetarea științifică. O hotărâre judecătorească contrară legii atrage după sine o serie de sancțiuni. Aceste sancțiuni vizează în sine atât hotărârea instanței de judecată, cât și autorul (în cazul nostru judecătorul) acestui act procedural.

Sistemul juridic nu poate fi conceput fără componentele sale esențiale. Unul din aceste componente reprezintă sancțiunile, care au fost și sunt parte a sistemelor de drept. Diferitele forme de manifestare ale sancțiunilor intervin ori de câte ori legea a fost încălcată sau nesocotită. Statul de drept este consolidat prin cerințele sale fundamentale, iar una dintre ele este și respectarea legalității. Sancțiunile procedurale exercită două funcții importante: o funcție preventiv – educativă care se realizează în cadrul tuturor sancțiunilor procedurale și alta represiv – intimidantă care se concretizează în coercițiunea specifică fiecărei sancțiuni procedurale. Cea de-a doua categorie de sancțiuni are uneori și o latură reparatorie [5, p. 332].

Sancțiunile procedurale au în toate cazurile un rol deosebit de important, întrucât ele sunt destinate să contribuie la o optimă administrare a justiției. Fără existența unor sancțiuni procedurale activitatea judiciară, bazată pe confruntarea unor interese contradictorii, nu s-ar putea realiza în condiții proprii unui stat de drept. Consacrarea drepturilor și obligațiilor procesuale ar rămâne doar formală, în lipsa unor sancțiuni care să intervină pentru a impune o conduită adecvată a participanților la activitatea judiciară.

Dar sancțiunile procedurale nu corespund numai unui interes general, ci

și unui interes concret al părților litigiului pentru care procesele civile nu trebuie să se eternizeze, ci dimpotrivă, se impune să fie soluționate cu respectarea tuturor garanțiilor prevăzute de lege.

În aceste condiții se afirmă că sancțiunea de drept procesual reprezintă ea însăși o garanție a restabilirii ordinii de drept și în ultimă instanță a drepturilor subiective contestate [5, p. 333].

Codul de procedură civilă din Republica Moldova statuiază la articol 10 [2] sancțiunile procedurale. Dispozițiile acestui articol ne oferă unele clasificări în ceea ce privește sancțiunile care pot interveni în activitatea judiciară precum și sancțiunile care survin și pentru autorul actului procedural. Astfel, (1) sancțiunile procedurale sunt urmările nefavorabile, stabilite de normele de drept procedural civil, care survin pentru subiectul obligat în raport procedural în caz de neîndeplinire sau de îndeplinire defectuoasă a unui act de procedură, precum și în caz de exercitare abuzivă a unui drept procedural; (2) efectuarea necorespunzătoare a actelor de procedură va fi invocată, în fiecare caz de comitere a încălcării legii, de către judecător sau de participantul care are interes să o invoce; (3) sancțiunile procedurale vizează atât actele de procedură ale instanței judecătorești, ale participanților la proces, cât și ale persoanelor legate de activitatea acestora și, în funcție de prevederile legii, constau în anularea actului procedural defectuos, în decăderea din drepturi pentru neîndeplinirea în termen a actului de procedură, în obligația de a completa sau a reface actul îndeplinit cu nerespectarea legii, în restabilirea în drepturile încălcate, în aplicarea amenzii judecătorești, în alte măsuri prevăzute de lege.

Același punct de vedere este împărtășit și de către Ion Deleanu care menționează că ipoteza sancționării readuce în atenție două concepte interdependente: actul de procedură și forma procedurală. Actul de procedură este cu o semnificație mult mai largă decât a fi numai un înscris, fiind orice manifestare de voință sau operațiune juridică făcută în cursul sau în cadrul procesului de către instanță sau participanții la proces. Forma procedurală semnifică ansamblul normelor procedurale ce trebuie respectate pentru a face un act de procedură. Interdependența celor două concepte a fost desăvârșită prin expresia – forma procedurală este ceea ce legea prescrie iar actul procedural este însăși forma adusă la îndeplinire [6, p. 282].

Sușinim întru – totul aceste ipoteze, dar cu concretizarea că aceste sancțiuni sunt atribuite doar sancțiunilor actului de procedură nu și pentru autorul actului procedural.

Revenind la subiectul nostru, menționăm că în cazul unei hotărâri judecătorești contrare legii sancțiunile aplicabile trebuie să vizeze atât actul procedural (hotărârea instanței de judecată), cât și autorul acesteia (judecătorul).

Cea mai importantă sancțiune atribuită unei hotărâri judecătorești de către legislația națională este nulitatea. Dar totodată este de menționat că nici legea civilă și nici legea procesual civilă nu definesc în sine termenul de nulitate. Revenind la doctrină constatăm că noțiunile de nulitate sunt destul de variate.

Astfel, Ion Deleanu definește nulitatea ca fiind acea sancțiune care suprimă, în măsura stabilită prin hotărâre judecătorească, efectele actului juridic, potrivit scopului urmărit de dispozițiile legale referitoare la condițiile sale de valabilitate

[6, p. 284]. O altă definiție a nulității este oferită de către Ioan Leș care spune că nulitatea este sancțiunea care poate fi aplicată în cazul nesocotirii unor anumite dispoziții legale sau mijlocul tehnic prevăzut de lege pentru a asigura respectarea condițiilor de validitate a actului juridic [5, p. 335]. Nu putem să nu fim de acord cu multitudinea noțiunilor de nulitate exprimate în literatura de specialitate de către diverși autori autohtoni dar și de cei de peste hotare, însă în dreptul procesual au fost exprimate definiții deosebite cu privire la conceptul de nulitate. Tratarea fiind simplă, împrumutarea unor definiții din dreptul civil în detrimentul, în unele cazuri, al sistemului procesual civil cu specificul său.

Astfel, ne vom stăruie asupra noțiunii de nulitate care este promovată în literatura de drept procesual civil de către numeroși doctrinari [5, p. 336] în domeniu care au subliniat că nulitatea este sancțiunea care lovește actele de procedură săvârșite fără respectarea regulilor de drept procesual. Sau, nulitatea actelor de procedură este sancțiunea procedurală care intervine în cazul actului de procedură ce nu îndeplinește condițiile cerute de lege pentru validitatea lui, lipsindu-l total sau parțial de efectele firești [8, p. 179].

Ca punct de pornire a studiului nostru ne vom axa pe înseși prevederile Codului de procedură civilă din Republica Moldova care prevede la articol 239 [2] legalitatea și temeinicia hotărârii instanței de judecată. Astfel, hotărârea judecătorească trebuie să fie legală și întemeiată. Instanța își întemeiază hotărârea numai pe circumstanțele constatate nemijlocit de instanță și pe probele cercetate în ședința de judecată. Astfel, nulitatea hotărârii judecătorești nu poate fi analizată decât în strânsă legătură cu elementele structurale ale acestui act de procedură, elemente care necesită a fi temeinice și bazate pe legalitate.

Cu siguranță că Codul de procedură civilă al Republicii Moldova [2] ne oferă în conținutul său și o serie de alte motive pentru care o hotărâre judecătorească să poată fi casată sau modificată, ca spre exemplu articolele 386-388 unde sunt concretizate temeiurile de casare sau modificare a unei hotărâri judecătorești de către instanța de apel sau articolul 432 temeiurile declarării recursului.

Deci, o hotărâre judecătorească contrară legii va fi sancționată cu nulitate, adică va fi casată de către instanțele ierarhic superioare. Astfel fiind reparate acele elemente structurale ale hotărârii, prin prisma respectării legii și temeiniciei ei pe care judecătorul le-a omis sau intenționat și cu bună știință le-a admis.

Independența justiției implică un statut special al judecătorilor, care trebuie protejați împotriva subiectivismului organelor de urmărire penală competente, care le-ar putea afecta credibilitatea. Tocmai din acest considerent legiuitorul a stabilit o procedură distinctă și riguroasă de tragere a judecătorului la răspundere penală, rolul determinant fiindu-i atribuit în acest proces Consiliului Superior al Magistraturii, în calitate de garant al independenței judecătorului. Este de menționat că independența judecătorească impune condiția ca judecătorii să fie protejați de influența din partea altor puteri ale statului și ca fiecare judecător să beneficieze de libertate profesională în interpretarea legii, în evaluarea faptelor și aprecierea probelor în fiecare caz individual. Prin urmare, deciziile eronate trebuie să poată fi corectate prin intermediul căilor de atac și nu pot avea drept consecință respon-

sabilizarea individuală a judecătorului. Ori rolul căilor de atac este anume de a îndrepta eventualele greșeli ale instanței inferioare. În calitate de excepții, pot servi doar cazurile în care, în procesul de luare a deciziilor, judecătorii au acționat cu rea-credință sau au admis o omisiune gravă [3, p. 79].

Magistrații trebuie să fie sancționați doar în cazul eșecurilor provocate intenționat, printr-un abuz deliberat sau nu, dacă se poate demonstra, printr-o neglijență gravă, repetată și serioasă. Aceasta este concluzia Comisiei de la Veneția la întrebările adresate de către Curtea constituțională din Republica Moldova privind răspunderea penală a judecătorilor, în baza articolului 307 din Codul penal al Republicii Moldova [1].

Rezumatul Comisiei de la Veneția este:

– oricât de importantă ar fi libertatea judecătorilor în exercitarea funcțiilor lor, ea nu exclude tragerea la răspundere a acestora. Trebuie asigurat un echilibru între imunitatea magistraților, ca mijloc de protecție împotriva presiunilor nepotrivite și a abuzului din partea altor puteri ale statului sau din partea persoanelor, și ideea că un judecător nu este deasupra legii;

– de vreme ce judecătorii pot fi trași la răspundere penală pentru interpretarea unei legi, stabilirea faptelor sau evaluarea probelor, o asemenea răspundere operează doar în cazurile în care există rea – credință și dacă se poate demonstra o neglijență gravă;

– judecătorii nu ar trebui trași la răspundere pentru erorile judiciare care nu presupun existența relei – credințe și pentru diferențele de interpretare a dreptului. Remediul principal pentru asemenea erori reprezintă procedura de contestare;

– răspunderea penală și cea disciplinară nu se exclud reciproc;

– dacă conduita greșită a judecătorului este aptă să submineze încrederea publică în judiciar, este în interesul public să se instituie proceduri disciplinare împotriva acelu judecător. Totuși procedurile penale nu au în vedere aspectul disciplinar special al conduitei greșite, ci vinovăția penală;

– concluzie: doar eșecurile provocate cu intenție, printr-un abuz deliberat sau, dacă se poate demonstra, printr-o neglijență gravă, repetată și serioasă ar trebui să dea naștere acțiunilor disciplinare și sancțiunilor, răspunderii penale sau răspunderii civile.

De asemenea, este relevantă și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în cazurile *Unedic vs Franța* 2008; *Legrand vs Franța*, 2011; *Atanasovskhi vs Macedonia*, 2010.

Astfel, nu putem să nu fim de acord cu Hotărârea nr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal [1] a Curții Constituționale a Republicii Moldova care reiterează că aprecierile judecătorului care au determinat adoptarea unei hotărâri într-o anumită cauză, hotărâre judecătorească care a fost anulată sau modificată, nu pot servi în calitate de temei decisiv pentru sancționarea judecătorului. Aplicarea actelor normative, fiind sarcina primară a instanțelor judecătorești, în cazul în care vine în contradicție cu respectarea drepturilor fundamentale ale persoanei, devine imputabilă judecătorului doar în consecința exercitării atribuțiilor cu rea – credință sau neglijență la

efectuarea actului justiției. Curtea a reținut că răspunderea penală a judecătorului în temeiul articolului 307 din Codul penal al Republicii Moldova [1] poate fi compatibilă cu principiul independenței judecătorului doar în urma unei interpretări restrictive și doar în baza unor probe incontestabile, care ar demonstra intenția judecătorului în emiterea actului judecătoresc contrar legii [3, p. 86-87].

Așadar judecătorul poate fi tras la răspundere penală pentru componența de infracțiune prevăzută la articolul 307 din Codul penal [1] al Republicii Moldova doar exclusiv în cazul în care este demonstrată intenția acestuia la pronunțarea hotărârii, încheierii sau deciziei contrar prevederilor legale.

Concluzii. În consecință, procesul de judecare a unei cauze de către instanța de judecată nu este și nici nu a fost o activitate pur mecanică. Astfel, drepturile și obligațiile fiecărui judecător sunt protejate în conformitate cu standardele europene cu privire la justiție, indiferent de gradul de ierarhizare a instanței de judecată. Judecătorul trebuie să-și exercite funcțiile sale procesuale liber și fără nici o imixtiune internă sau externă. Răspunderea judecătorului trebuie să țină numai de respectarea conduitei profesionale și a procedurilor legale care sunt efectuate pe marginea examinării cauzelor în instanțele judecătorești. Dacă o hotărâre judecătorească este anulată în instanța ierarhic superioară asta nu presupune și faptul că a fost încălcată legea sau standardele profesionale de către judecătorul din instanța inferioară.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Codul penal al Republicii Moldova din 18.04.2002.
2. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova din 30.05.2003.
3. Curtea Constituțională, Hotărârea nr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal, pct.79.
4. Ioan Leș, *Tratat de drept procesual civil*, ed. a 3-a, București, Ed. ALL Beck, 2005, p. 522.
5. Ioan Leș, *Tratat de drept procesual civil*, ed. a 4-a, București, Ed. C.H. Beck, 2008, p. 332.
6. Ion Deleanu, *Tratat de procedură civilă*, vol. I, București, Ed. ALL Beck, 2005, p. 282.
7. Sergiu Brînză, Vitalie Stati, *Drept penal, partea specială, volumul II*, Chișinău, 2011, Ed. "Tipografia centrală", p. 672.
8. Viorel Mihai Ciobanu, Gabriel Boroi, *Drept procesual civil, Curs selectiv, teste grilă*, ed. a 3, București, Ed. ALL Beck, 2005, p. 179.

Recenzent:

*Director al departamentului știință, dezvoltare proiecte și cooperare a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI,
doctor în drept, conferențiar universitar Iurie LARII*